

УДК 37.033;630.181.351

Катковський Андрій Вадимович

*Доцент кафедри загального лісівництва
Житомирського національного агроекологічного університету,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Шудренко Ігор Володимирович

*Доцент кафедри загального лісівництва
Житомирського національного агроекологічного університету,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ САМОВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Katkovsky A., Shudrenko I.

Theoretical Principles of the Self-Education of Students of the Agricultural Industry

Abstract. At articles defined theoretical Ambush self-education students agriculture economic complex as ecologically educated personality at the field environmental protection at the professional activity. Accent it was directed on students, future specialists forestry spheres activity. Revealed steps development self-education and their content.

Key words: *self-education, reflection, forestry, agrarian complex.*

Процес самовиховання під час навчання у галузевому вищому навчальному закладі досить складний та багатогранний процес, що вимагає вирішення низки взаємозв'язаних завдань, а саме: мету й основні його завдання. Головною метою самовиховання студентів в умовах галузевого вищого навчального закладу, зокрема Агроекологічного університету, поряд з підготовкою висококваліфікованих фахівців у спеціальності «Лісове господарство», навчитися усвідомлювати себе в специфічній сфері діяльності, яка впливає на загальний стан природного середовища держави та планети взагалі.

Низку питань пов'язаних з самовихованням особистості розглядалися вченими: А. Макаренко, М. Сметанського, В. Сухомлинського, М. Фіцули,

Г. Яворської та інших. Але екологічні аспекти теоретичних засад самовиховання студентів з урахуванням специфіки їхньої діяльності в галузі пов'язаної з аграрною сферою залишилися поза увагою вчених.

Метою статті є визначення теоретичних засад самовиховання студентів-аграріїв як екологічно освіченої особистості в сфері екологічного захисту довкілля в процесі професійної діяльності.

Одним із факторів становлення особистості є самовиховання, тобто свідома діяльність людини, яка спрямована на усвідомлений розвиток, удосконалення чи переорієнтацію своїх якостей відповідно до соціальних чи індивідуальних цінностей, мотивів, інтересів [3, с. 333]. Саме усвідомлення людиною протиріччя між своїми інтересами, ці-

лями, бажаннями й рівнем розвитку особистісних якостей, переживання з приводу того, що бажана мета не досягнута у силу особистих недоліків, спонукають її до самовиховання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що самовиховання — це особливий вид діяльності людини з метою зміни своєї особистості. Самовиховання є наслідком добре організованого виховання і компенсує його проблеми.

На процес самовиховання впливають як зовнішні умови, так і внутрішній світ особистості. Основними зовнішніми умовами виникнення самовиховання є суспільне й природне середовище, соціально-виробнича діяльність фахівця, її специфіка та цілеспрямована навчальна діяльність.

Саме під впливом зовнішніх умов, на нашу думку, у кожній людині виникають і психологічні передумови для самовиховання.

«Важливим аспектом самовиховання — є логічне мислення, вміння аналізувати кожен свій вчинок, що сприяє формування вимогливості до себе як постійної риси характеру, без якої неможливо досягти успіху. Самовиховання потребує тривалих вольових зусиль, вміння керувати собою, досягти поставленої мети, не занепадати духом від невдач...» [4, с. 244].

Формування здатності до самовиховання та подальшу її активізацію слід спрямовувати на формування конкретних особистісних якостей щодо раціонального природокористування та дбайливого ставлення до навколишнього природного середовища з урахуванням специфіки майбутньої фахової діяльності аграрії, особливо у галузі лісного господарства.

У своїй статті [5], В. Шевчук, досліджуючи питання екологічних аспектів самовиховання, виокремила низку етапів, а саме:

1) самопізнання та ухвалення рішення про самовиховання;

2) планування роботи з самовиховання;

3) безпосередня діяльність щодо формування та вдосконалення якостей особистості;

4) самоконтроль та самокоректування в ході роботи з самовиховання та рефлексивний аналіз його результатів.

Вагомим чинником для розвитку здатності до самовиховання, на нашу думку, відіграє активне самопізнання. Цей етап, що передує процесу самовиховання та постійно його супроводжує. При цьому це відбувається під впливом певних вимог, а саме:

1) пізнання себе — це безперервний процес, який охоплює всі сторони особистості й постійно розвивається;

2) усвідомлення самопізнання досягається комплексним використанням прийомів безпосереднього й опосередкованого вивчення;

3) необхідність органічного взаємозв'язку самопізнання та самовиховання, що забезпечує їх взаємозбагачення.

Самопізнання — це відкриття себе, виявлення передусім своїх позитивних якостей та можливостей і тих здібностей, які потім шляхом самовиховання особистості може перетворити в здатності активної самореалізації, а талант — у стійку рису характеру. Основне правило самопізнання — шукати в собі істинне «Я» [2, с. 255].

Результати самопізнання багато в чому зумовлюють специфіку професійної діяльності фахівців лісового господарства на етапі планування роботи над собою. Самопізнання включає вивчення власних психічних та фізичних особливостей, соціальних проявів, інтеріоризації норм щодо виконання своїх професійних обов'язків, прагнення до пізнання навколишнього світу та усвідомлення себе його частиною.

Самопізнання дозволяє майбутнім фахівцям усвідомлювати та виявляти нові вимоги, що висуваються до них, більш глибоко розуміти завдання, кон-

трастно бачити перспективу свого подальшого розвитку. Самопізнання не може бути повним без відповідного ставлення фахівця такої галузі до навколишнього природного середовища.

Процес самопізнання може здійснюватися двома шляхами: безпосередньо та опосередковано. Безпосереднє самопізнання досягається особистістю майбутнього фахівця у результаті рефлексії (самоспостереження, самоаналізу й самооцінки).

Рефлексія — це роздум про себе, чіткого визначення власного існування, осмислення своїх професійних завдань, призначення та місця в житті. Цей прийом дозволяє фахівцям глибше зрозуміти свій внутрішній світ, розібратися у власних сумнівах, бажаннях, прагненнях, відчутті відповідальності за природу як загальнолюдську цінність та основу життя на землі.

Самоспостереження — уміння дивитися на себе, свої дії, вчинки й відносини з боку, тобто очима іншої людини. Періодично фіксуючи увагу на своїх станах, особистість починає краще розуміти, чого можна чекати від себе в тих або інших ситуаціях щодо раціонального природокористування та дбайливого ставлення до природних багатств. Наявність такого внутрішнього стану дозволяє фахівцю оперативно запобігати небажаним діям та вчинкам. Крім того, самоспостереження поставляє цінну інформацію про самих себе, що прихована від тих, хто нас оточує та допомагає краще дізнатися про свої сильні та слабкі сторони. Протипоказанням для використання цього прийому виявляється пригнічений настрій або афектний стан особистості. Тому слід завжди пам'ятати, що самоспостереження надає позитивні результати у психічно урівноваженому стані особистості.

Самоаналіз — цінний прийом самопізнання. Йому належить вирішальна роль у самовихованні, оскільки він передбачає уміння аналізувати свої

вчинки, давати їм певну оцінку. Самоаналіз дозволяє фахівцям розкривати причинно-наслідкові зв'язки своїх успіхів та невдач. Цей прийом у психології називають ретроспекцією, що відтворює послідовність минулих подій. Проте при певних обставинах він може з'являтися і у вигляді інтроспективної, тобто, коли у свідомості особистості одночасно фіксується власне переживання та здійснюється його аналіз. Така внутрішня робота розвиває аналітичне мислення, укріплює розум. Звичка до регулярного аналізу прожитого дня, тижня забезпечує своєчасне внесення поправок на подальший період, робить яснішою найближчу перспективу, дає можливість оцінювати свій внесок щодо покращення стану природи взагалі.

Самооцінка — уявне зважування власних можливостей. На її основі формуються стійкі критерії оцінки своєї поведінки та ставлення до навколишнього природного середовища. Адекватна самооцінка підвищує вимогливість до себе, породжує відчуття незадоволеності собою, що є засадою розвитку особистості та не припускає зупинитися на досягнутому. Володіння об'єктивною самооцінкою виключає факти недооцінки або переоцінки своїх можливостей, що мають негативні соціальні наслідки як для процесу індивідуального розвитку, так і для здатності оцінювати стан навколишнього природного середовища та приймати відповідальні рішення щодо його поліпшення.

Розуміння суті прийомів безпосереднього самопізнання та систематичне звернення до них відкривають студентам своєрідність власного внутрішнього світу, який вони як би дізнаються «з перших рук».

Другий шлях пов'язаний з прийомами опосередкованого самопізнання. До них належать: порівняння, співставлення та аналіз власної діяльності.

Порівняння включає в себе урахування відношення, що склалося, до осо-

бистості, оточуючих його людей та власного ставлення до себе. Уміння чуйно уловлювати й вірно розуміти ставлення до нас тих, з ким ми знаходимося у повсякденних професійних, дружніх та побутових контактах, дозволяє особистості постійно вносити відповідні зміни не тільки в систему існуючих взаємин, але й послідовно міняти ставлення до самого себе. Аналізуючи ставлення до себе різних кіл постійного спілкування та порівнюючи його з результатами самоспостереження, самоаналізу й самооцінки, студент починає глибше і вірніше розуміти самого себе.

Співставлення — широко поширений прийом самопізнання. Будь-яка особистість, що досягла певного рівня внутрішнього розвитку, співставляє себе з іншими людьми. Відбувається це у процесі живого спілкування, читання навчально-методичної та художньої літератури, перегляду кінофільмів і телепередач. Залучаючись таким чином до досвіду життя різних героїв, особистість нерідко ставить себе на їх місце, діє в запропонованих обставинах, переживає їх перемоги й поразки, і все повніше осягає це диво життя, ім'я якому саме людина. Пізнаючи глибини соціального прояву людей, особистість щось сприймає, з чимось сперечається і не погоджується у думках та приміряючи все це до своєї особистості. У результаті такого співставлення здійснюється велика внутрішня робота з духовного збагачення індивіда.

Аналіз результатів власної діяльності — це найбільш об'єктивний критерій, у якому відображається фактична значущість людського буття, його безпосередніх дій по відношенню до природи, оскільки про людей судять не за їхніми словами, а за конкретними, практичними справами. Керуючись цим простим та вірним показником, кожен може самостійно виявити особисту роль у службовій і суспільній діяльності за кількістю та якістю зробленого. А

оскільки в оцінці будь-якої діяльності виступає людська особистість, то за її результатами можна визначити свої достоїнства й недоліки.

Вивчення практики самовиховання студентів спеціальності лісове господарство показує, що найбільшого успіху в самовихованні досягають ті фахівці галузі, які визначають загальну мету самовиховання на весь період діяльності та конкретизують її для кожного етапу, періоду роботи над собою. Цілі та завдання самовиховання найбільш реалістично вимальовувалися в ідеалі у тих, хто вибирає для себе в процесі професійної діяльності роботу над собою. У цьому, по суті, знаходять своє вираження дійсна спрямованість студента на самовиховання. Це у свою чергу підсилює мотиви, що спонукають до роботи над собою, стає програмою вдосконалення себе як особистості. У ньому знаходиться відображення духовне багатство особистості: ціннісні орієнтації, інтереси, життєві плани, потреби, зокрема прагнення до пізнання навколишньої природи в поєднанні з морально-етичними переживаннями, свідоме дотримання норм професійної поведінки.

Розроблені цілі, завдання самовиховання, конкретні шляхи й напрями наближення до ідеалу знаходять своє втілення у програмах самовиховання. Такі програми самовиховання складаються, як правило, на весь період навчання у навчальному закладі й уточнюються на кожен курс навчання. У цих програмах відображається:

- 1) над чим збирається працювати студент;
- 2) які засоби та способи самовиховання планує використовувати;
- 3) визначені терміни виконання наміченого.

Планування роботи із самовиховання тісно пов'язане з умінням планувати свій час у цілях раціонального його використання. У той же час самопізнання та планування роботи над собою це

підготовчі етапи великої і важкої праці спрямованої на самовиховання. Реалізація конкретних програм самовиховання починається з активної діяльності студентів із самовиховання. Це означає, що професійний рівень фахівця буде тим вищий, чим більш ґрунтовно він усвідомив важливість самовиховання та контрастно спів ставляє свої вчинки й свою професійну діяльність з чотирма екологічними аксіомами Б. Коммонера [1]:

- 1) усе пов'язане з усім;
- 2) усе повинно кудись діватися;
- 3) ніщо не дається задарма, або ж за будь-які втручання та за збитки нанесені природі треба платити, або ж природа за все віддячить;
- 4) природа знає краще.

Перша аксіома підтверджує взаємозв'язок об'єктів та явищ у природі та у людському суспільстві. Друга аксіома свідчить про закони збереження в природі. Третя аксіома вказує на те, якою ціною дістається людству науково-технічний процес. Четверта аксіома свідчить про незрівнянні переваги природних конструкцій над тими, що створює людина.

Важливим зовнішнім чинником, що впливає на ефективність самовиховання майбутніх фахівців, є виховна робота, яка проводиться в умовах навчального закладу. Під впливом уміло організованих виховних дій у студентів розвивається самосвідомість, формуються інтереси й життєві ідеали, виникає потреба у самовихованні, визначаються основні напрями, засоби та способи самовиховання. На самовиховання, як свідчить практика, впливає і внутрішня готовність самого студента до активної роботи над собою. Внутрішніми передумовами самовиховання є: мотиви самовиховання; розвинута самосвідомість; визначений рівень розвитку волі, звичок самоконтролю та саморегулювання; досвід роботи над собою; свідома установка на різнобічне самовиховання, зокрема на свідоме дотримання норм

поведінки в природі й раціональне природокористування.

З метою співставлення прийнятих планів та обов'язків із самовиховання з реальною дійсністю та поведінкою, а також знаходження у них невідповідності та внесення, якщо необхідно, відповідних коректувань використовують самоконтроль та самокоректування.

Самоконтроль — це свідоме самостійне регулювання особистістю своєї поведінки, її мотивів та спонукань на основі виявлення відхилень у думках, почуттях, вчинках, діях від загальноприйнятих вимог. За допомогою цього методу здійснюється регулярна фіксація та звірення фактичної поведінки, відносин, діяльності з тим, що намічено відповідно до самозобов'язання. У результаті створюються сприятливі умови для оперативного коректування свого стану й запобігання небажаним виявам. Оволодіння цим важливим прийомом самовиховання та вмале його використання у повсякденній діяльності вимагають від фахівця лісового господарства інтелектуального та волевого напруження, особливо у початковий період. Адже самоконтроль немислимий без самовладання, тобто уміння володіти своїми відчуттями, настроями, бажаннями.

Розвиваючи у себе здатність до самоконтролю, фахівцю слід спочатку намічати порівняно невеликі відрізки часу, виділяючи в них головні події, пов'язані з роботою над собою. Тривалість контрольованих періодів збільшується, у зону пильної уваги включається більша кількість дій, що підлягають самоконтролю. Підсумком такої роботи стає звичка до постійного самоконтролю. А стійкий самоконтроль є об'єктивним показником становлення особистої самостійності.

Таким чином, теоретичні засади самовиховання студента як екологічно освіченої особистості містить у собі такі етапи: самопізнання та ухвалення рішен-

ня про самовиховання; планування роботи з самовиховання; безпосередню діяльність щодо формування та вдосконалення якостей особистості; самоконтроль і самокоректування в ході роботи

із самовиховання, аналіз її результатів.

Подальшого дослідження потребує визначення чинників, які впливають на формування екологічної культури майбутніх аграріїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білявський Г. О., Бутченко Л. І. Основи екології: теорія та практикум: Навч. посіб. — К.: Лібра, 2004. — 368 с.
2. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. — К.: Вища шк., 1997. — 304 с.
3. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. — 3-тє вид., випр. і доп. — Вінниця: ДП «Державна фабрика», 2006. — 400 с.

4. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. — К.: Академвидав, 2005. — 560 с.
5. Шевчук В. М. Особливості екологічного самовиховання офіцерів-прикордонників / В. М. Шевчук // Збірник наукових праць №40. Частина II / — Хмельницький : Видво Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2007. — С. 195–198.

REFERENCES:

1. Biliavskiy H. O., Butchenko L. I. (2004). *Osnovy ekologii: teoriya ta praktykum* [The Fundamentals of Ecology: Theory and Practice]. Libra, Kyiv, 368 p. [in Ukrainian].
2. Karpenchuk S. H. (1997), *Teoriya i metodyka vyshovannya* [The Theory and Method of Education]. Vy'scha shkola, Kyiv, 304 p. [in Ukrainian].
3. Haluziak V. M., Smetanskiy M. I. & Shakhov V. I. (2006). *Pedabobika* [The Pedagogy]. 3d ed., DP «Derzhavna fabryka», Vinnitsya,

- 400 p. [in Ukrainian].
4. Fitsula M. M. (2005). *Pedabobika* [The Pedagogy], Akademydav, Kyiv, 560 p. [in Ukrainian].
5. Shevchuk V. M. (2007). *Osoblyvosti ekolobichnobo samovykbovannia ofitseriv-prykordonnykiv* [Features of ecological self-education of officers-border guards]. Zbirnyk naukovykh prats [The Collection of Scientific Works]. Vyd-vo Nats. akademii Derzh. prykordon. sluzhby Ukrainy im. B. Khmelnytskoho, Khmelnytskyi, no. 40, part II, pp. 195–198. [in Ukrainian].